

## Remélem, tragikomédiát rendeztem

D. Rácz István beszélgetése Szabó K. István rendezővel a *Godot-t várva* bemutatójáról és egyéb rendezéseiről

**D. Rácz István** Beckett *Godot-ra várva* (a mostani fordításban: *Godot-t várva*) című darabjához nem először nyúltál hozzá. Korábban azt nyilatkoztad, hogy tíz évente kell ebből rendezned egy előadást. Ezt valóban meg is teszed: 2005-ben Segesváron, 2014-ben a nagyváradi színházban volt *Godot-rendezésed*. Miért ilyen fontos számodra, még más fontos darabokhoz képest is?

**Szabó K. István** A *Godot-ra várva* (vagy *Godot-t várva*) egyfajta élet- és szakmai pályámra reflektáló stáció-játék. Egy évtized alatt, azt hiszem, elég tapasztalat halmozódik fel, hogy abból valamiféle tanulságot levonhassunk, így minden egyes visszatérés Beckett remekművéhez a saját várakozástörténetemmel való szembesülést jelenti. Ez a színdarab nyitott mű, még akkor is, ha gondos szabályossággal szerkesztett, megadja azt a lehetőséget, hogy más-más irányból közelítsek a fához, a drámabeli origóhoz, és egy újabb próbaidőszakot eltöltve ott Estragonnal és Vladimírral, rákérdezzek arra, hogy mire, vagy kire várok, mi történt tegnap, mit remélek ma, látom-e értelmét a holnapi ébredésnek.

**D. Rácz** A darabot először franciául írta meg Beckett, majd ő maga fordította angolra, de nem mechanikusan, hanem sokat változtatva az eredetin. Magyarul hozzáférhető fordítások mindkét nyelvből; angoltól például lefordította Pinczés István, franciából pedig kilenc évvel ezelőtt egy fordítócsapat. Melyik fordítást használtad, és miért?

**Szabó K.** Dolgoztam mindkét dráma-változattal (francia és angol), a debreceni előadásom alapjául a legújabb tanulmány-fordítást választottam, mely az első, francia változat tolmácsolása, az ELTE francia szakos hallgatóinak munkája Horváth Ágnes irányításával. Bár bevallom, magam is jobban szeretem a kibővített angol változatot, most az első verzióhoz mentem vissza, már csak azon okból is, mert ez a munka a doktori kutatásom tárgyát képezi, és a korai motívumok még „nyers” gondolatisága foglalkoztatott.

**D. Rácz** Az eredeti francia cím *En attendant Godot*, szó szerinti fordításban 'Godot várása közben', az angol pedig *Waiting for Godot*, amely így rögzült

*magyarul: Godot-ra várva. Most viszont így látjuk a címet: Godot-t várva. Miért? Fontos a különbség?*

**Szabó K.** A különbség Godot természetében, identitásában keresendő. Míg a *Godot-ra várva* cím egyszerre fogalmazza meg valakinek vagy valaminek a lehetőségét, a *Godot-t várva* csak a személyre vonatkozik. Ha az előbbi két előadásomban hőseim valamiféle felmentésre vártak, az utóbbi koncepcióban a Megváltó második eljövetele, a parúzia ígérete képezi a várakozás tárgyát.

**D. Rác** *A 2005-ös előadás után sokáig érlelődött benned a darab a kilenc évvel későbbi nagyváradi bemutatóig. Itt Vladimírból és Estragonból öreg házaspár lett, és a Pozzo-Lucky viszonyban is a férfi-nő kapcsolatot jelenítetted meg. Debrecenben viszont újabb tíz évvel később már ismét csak férfiak játsszák a művet. Miért? Most hogyan látod a szereplők közötti viszonyt?*

**Szabó K.** Beckett két szürke clownról beszél, kiöregedett csavargókról (barátságuk ötven éves), akik valamiféle kényszerű egymásrautaltsági viszonyban vannak, s bár minden nap végén elválnak, másnap újra együtt várakoznak. Mindegyik feldolgozásom során izgatott a szereplők identitásának kérdése, hiszen karakterük konkrétabb megfogalmazásával „történetük” is hitelesebbé válik. Bár ez az eljárás nem feltétlenül tükrözi a szerző szándékát, hiszen ő megfosztotta őket életrajzuktól, csupán néhány emléktöredéket hagyva meg számukra, ezáltal is fokozva a hovatarozás kétségeit. A segesvári előadásom egy nyitott alkotó műhely formájában valósult meg, a középkori városrész százhetvenöt fedett lépcsőfokán, akár egy lövészárokban, két katonaszerű, valamikor az Ardenneket megjárt alak várja a háború végét. Ez a feldolgozás egy tágabb, historizáló értelmezése volt a beckett-i műnek. Nagyváradi előadásom sokkal személyesebb hangvételű, két nagyszerű, sajnos azóta már eltávozott színész Csíky Ibolya és Dobos Imre jutalomjátékára épített (éppen ötven évet játszottak együtt), és a férfi-női társas lét aspektusait boncolgatta egy olyan helyzetben, amikor az egyik mozdulatlanságra, halálra van ítélve. Klasszikus kitevés-helyzet, és a játék helyszíne is a görög Apothetai-t (a kitevés helye) idézte. Debreceni előadásomban visszatérek a szigorú szerzői instrukciókhoz, már ami a két csavargó karakterrajzát illeti, de a térszervezés kulcsa a platóni barlang-allegóriában keresendő, az előadás a figyelés és fényforrás iránya által kap új értelmezést.

**D. Rác** *Vagyis hasonló a szereplőket megvilágító fény szerepe, mint a Play (Játék) című Beckett-darabban? Isten mint vallató? Helyzete által: a néző mint vallató?*

**Szabó K.** A *Játék* szereplői, a három urnából kibeszélő fej (formailag) már sokkal

radikálisabb kihallgatásnak az elszenvedői, s bár a fény irányítja a néző figyelmét egyik vagy másik fejre, a vallomás kényszere két irányból is táplálkozik: kívülről és belülről. De akár a *Játék* karaktereinek, akár *A játszma vége* Hamm-jének, *Az utolsó tekerics* Krapp-jának, vagy az *Ó, azok a szép napok* Winnie-jének nem marad más, mint elmondani, rögzíteni a lebomló élet maradványait, emlékfoszlányait, reménykedve valamiféle abszolválásra, jelenlétük igazolására, akár Isten, akár a néző által. Jól példázza ezt Vladimir válasza is a Fiú kérdésére, hogy az mit mondjon Godot-nak: „ Azt, hogy találkoztunk, és hogy ... találkoztunk.”

**D. Rác** *Bár változott a szereplők neve a nagyváradi és a debreceni előadás között, de a becenevük nem: Didi és Gogo. Miért? Hogyan látod a nevek jelentőségét Beckett-nél, és hogyan gondoltad tovább?*

**Szabó K.** A négy szereplő keresztnevének hangzása különböző nyelvi, nemzeti eredetre utal (Vladimir orosz, Estragon spanyol, Pozzo olasz és Lucky angol), de a dráma nem fejti ki e sokszínűség okát. Valószínűnek tartom, hogy a fához, a találkozóhelyre, az univerzalitás jegyében vezeti a várakozókat, ezzel is kerülve a földrajzi lokalizálást, bár Vladimir és Estragon emlékezet-vitájából felsejlik néhány francia stáció. A nagyváradi előadásomra készülve feltűnt a darabban egy párbeszéd-részlet, mely, úgy éreztem, nem hangozhat el két férfi között. Elkezdttem kutatni a dolog után, és Beckett saját bevallásából (rádióinterjú) kiderült, hogy az a részlet valójában egy közte és felesége között lezajló beszélgetés átirata. Részben ez is hozzájárult ahhoz, hogy megpróbáljam új kontextusba helyezni a Didi-Gogo párost, a becenevek használatát meg abban segített, hogy feloldódjanak a nemi korlátok. Ami a korlátozást illeti, tudvalevő, hogy a szerzői végrendelet tiltja a nemek megváltoztatását. Ha az előbbi előadásaimban a nevek értelmezésével kevésbé foglalkoztam, a Csokonai teátrumban rendezett változatban a nevek egy rejtvény tárgyát képezik, felerősítve ezáltal is az identitáskeresést mint főcsapást. A falon megjelenő (üzenőfal, siratófal) akasztófa játék éppen ezt a szándékot szemlélteti.

**D. Rác** *Sok elemző egyetért abban, hogy a címben a hangsúly nem a Godot szón van, hanem a várakozáson. A rólad szóló könyvben azt mondd, hogy inkább a hiány szót használnád. Továbbra is így véled, ez a mostani előadás kiindulópontja is?*

**Szabó K.** A rituális (teremtő) élet egyre inkább a múlté, helyette egy folyamatos kompenzációs cselekvésekre épülő, önigazolásra irányuló, gyors életformára álltunk át, melynek meghatározó ingerfokozója a hiányérzet. A fogyasztói társadalom nem épít, hanem üregeket váj a tudatunkba, üres tároló kamrákat

képez, hogy azokat feltölthessük olyan rövid szavatosságú termékekkel, melyek átmeneti teltségérzetet adnak, miközben egyre mélyül az űr bennünk. A mostani előadás is a teremtő én hiányáról szól, az egyéni és közösségi emlékezet kiüresedéséről, a magába forduló, rezignált ember meddőségéről, egy inspiráló Isten távollétéről. A várakozás lehet aktív vagy passzív, kétségekkel terhelt vagy reménnyel telített, ezek határozzák meg a jelenlétünk minőségét is, egy este úgyis eljön, és hogy milyen arcát mutatja, azt hiszem, nagyon sok múlik rajtunk is.

**D. Rác** *Gyakran szokták a darabot tragikomédiaként besorolni. Amikor megnéztem az előadást, figyeltem a közönséget a Kóti Teremben. Hangos nevetés talán egyszer sem volt, viszont kuncogás annál gyakrabban. Erre számítottál? Szándékod szerint tragikomédiát rendeztél?*

**Szabó K.** Remélem, tragikomédiát rendeztem, hiszen ahogyan azt találóan fogalmazza meg Beckett: „A könnyek mennyisége a földön változatlan. Mihelyt valaki abbahagyja a sírást, másvalaki máshol sírva fakad. Ugyanez a törvény vonatkozik a nevetésre is.” Általában a sírás és a nevetés együtt jár, így leszünk mi egyensúlyban saját ellentmondásos természetünkkel, miként Didi és Gogo, akik bohóctréfákon keresztül is képesek megjeleníteni iszonyatos emberi drámákat.

**D. Rác** *Egy korábbi interjúban (Debreceni Szemle 2023/3) azt nyilatkoztad, hogy erősen vizuális alkat vagy, ezért egy leendő előadásból a gondolati fogantatás nyomán mindig először a kép születik meg benned. Ez most is így volt? Mi volt a kiinduló kép? A hatalmas tábla a betűkkel és ábrákkal? A zongora? A bonszaj fa?*

**Szabó K.** Annak ellenére, hogy a *Godot-t* várva terét Beckett kinyitja, körszerkezete által szinte végteleníti, az a klausztrófó érzés mely az egész beckett színházat meghatározza, itt is tetten érhető. A szereplőkre jellemző testredukció különböző formái összefüggenek a térredukcióval, így ez a „tájkép” is inkább a beszűkülés, mint a tágulás irányába mutat. A két clown öazonosítási kísérletei, a történelmi memória lenyomatai a háttérben, akár egy üzenőfalon, az emberiség kéznymai az atommaghasadás képletétől a töredékes bibliai idézetekig. A zongora tetején a tér makettformája található, mely a földrengés jelenetében kel életre, azt sugallva, hogy alattunk létezik egy másik erő is, mely képes leseperni, pillanatokon belül megsemmisíteni teljes felszíni berendezkedésünket. Maga a hangszer, mint akusztikus doboz, éppen ezt a morajt hívatott felnagyítani, mely egyszerre ijesztő és költői.

**D. Rác** *Részletekben is érdekelnének ezek a díszletelemek. Tudom, hogy előadásaidra szeretsz magad számára készített ábrákkal készülni: geometriai*

*alakzatokkal, kulcsszavakkal, fölvázolt viszonyokkal. A mostani Godot-előadás ábrái a nagy táblán ebből a személyes hagyományból származnak?*

**Szabó K.** A díszlet kettős teret képez, egyszerre vagyunk kint és bent, a makett-terepasztal hűen követi a szerző térleírását. Azzal, hogy a kihalt, sivatagszerű „játék helyszínt” a figurákat szemléltető bábokkal egy nagyobb hangszerfelületre építettem, csak azt akartam sugallni, hogy a világunk kiterjedése több annál, amit mi érzékelünk, és alattunk a föld lelke, mely, Beckett szelleméhez hűen, már alig ad némi életjelet. A nagyobbik akusztikus tér, akár egy Tarkovszkijt világát idéző látomás, a poszt-indusztriális fával és a befele nyíló vasajtóval, amelyen keresztül majd a fiú érkezik. A rajzok és feliratok részben Beckett rajzai, részben olyan képlet- és idézet-reminiszcenciák, melyek az emberiség fejlődésének nagyobb stációit idézik. Ezen az idővonalon próbálják meghatározni hőseink is a helyzetüket több-kevesebb sikerrel. Igen, ezúttal is geometriai ábrákba tömörítettem a koncepcióm, amely a próbafolyamat során szépen elburjánzott, egyre bonyolultabbá vált.

**D. Rácz** Már volt arról szó, hogy a tíz évvel ezelőtti előadásban a férfi-nő viszony jelent meg, a mostaniban viszont nincsenek nők. Ez azért feltűnő, mert tudatosan építkező életművedben a női sorsok megjelenítése központi jelentőségű. A korábban emlegetett hiány lehet a nők hiánya is? Hozzájárul ez a megjelenített sorsok abszurditásához?

**Szabó K.** Mint már említettem, a jogutódok, Beckett határozott álláspontjainak képviselőjeként, nem engedélyezik a nemek felcserélését, az előbbi előadásaimban - ennek ellenére - kerestem az újabb interpretációk lehetőségét. Meggyőződésem, hogy ha nem ragaszkodott volna annyira az egyoldalú olvasathoz, ez az anyag számtalan lehetőséget kínál a továbbgondolásra, a szereplők közötti viszonyok, helyzetek árnyalására.

**D. Rácz** Láthatjuk-e az előadást a tavaly tavasszal bemutatott Trójai nők ellenpontjaként? Ott a nők vannak a középpontban; mintha jelen lenne az a princípium, ami hiányával határozza meg a Godot-t váró csavargók életét.

**Szabó K.** A Trójai nők egy többszörösen traumatikus helyzetet ír le, melyben a teljes megsemmisülés, de az újrakezdés is lehetséges. A Godot egy kilátástalan helyzetet vázol, melyben élni sem, meghalni sem lehet. Ha ezt ellenpontként fogalmazzuk meg, akár tovább gondolható a párhuzam.

**D. Rácz** Például így: mindkét előadás a szeretetről és annak hiányáról szól. A Trójai nőkben Hekabe szeretetképessége meghatározó jelentőségű, a Godot-ban

*pedig Vladimir és Estragon szeretik egymást, még ha reménytelen is a sorsuk. Te hogyan látod?*

**Szabó K.** Ez összetettebb elemzést kíván, hiszen a *Godot*-ban a jól artikulált társas magány valamiféle szeretetkényszerrel árukkodik, Euripidész-Sartre művében, én úgy érzem, a szeretetnek már vajmi kevés relevanciája van, miután áldozati úton ki is lett merítve minden további hatástörténete, a tragédiában már csak a bosszúvágy és a hiúság és az ezekből fakadó nyílt agresszió alakítják az eseményeket.

**D. Rác** *Lássuk tehát mindkét előadást az emberi sors reménytelenségének lenyomataként? A Trójai nők végén az istenek szájából elhangzó mondat („Háborúzatok csak, hülye halandók”), és ennek tükörképeként Godot üzenete a fiú által (várakozzatok csak, úgysem jövök) nem ígér sok jót.*

**Szabó K.** Az istenek szájából elhangzó mondatnak van egy baljóslatú lezárása is: „Megdöglötök mind!”. Ez egy önsors-romboló civilizáció elkerülhetetlen végét jelzi. A trójai nők számára a vég feloldozás, és várakozásuk mentes minden reménytől. A *Godot* egyszerre a remény apológiája és annak megcsúfolása. Ha a keresztény hit felől közelítünk a várakozáshoz, mint ahogy most magam is tettem, láthatjuk, hogy a fiú tanúbizonyságot tesz Godot létezéséről. Az, hogy mégsem jön el, sokféleképpen értelmezhető: lehet, hogy még nem jött el az érkezésének az ideje, de az is lehet, hogy a rá várakozók nincsenek felkészülve a találkozásra. „Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemben!” – kiáltja az apa Jézusnak, hasonlóan a nagypénteken, húsvét előtt két nappal született Beckett-hez, akit a „néma lélek” megszállt, és nyugtalanította, két nappal a Megváltó születése előtt bekövetkezett haláláig. Az általam rendezett debreceni előadás ennek a várakozásnak a szakrális nyomait kutatja, annak reményében, hogy egyszer csak képesek leszünk olvasni a jelekből, és megértjük azt, hogy a találkozás misztériuma nem a helyben, még csak nem is az időben keresendő, hanem magunkban és általunk valósul meg, és jó, ha minél előbb, még mielőtt a halogatott reménység gyógyíthatatlanul beteggé tenné a szívet.

**D. Rác** *Végezetül kerekedjünk felül a reménytelenségen, és nézzünk a jövőbe. Mi lesz a következő rendezésed? Folytatja az eddigi sort, bármilyen értelemben?*

**Szabó K.** Soron következő előadásom a *Liliom*. Molnár Ferenc remekművét, február 28-tól a Latinovits színpadon láthatja a debreceni közönség. Bár a jobb élet reménye ebben is kísért, a külvárosi legenda fókuszában nem királyi sorsok, még csak nem is, képletesen, az egész emberiség vannak, hanem egy kisstílusú csirkefogó, azonban az ő megpróbáltatása is ugyanolyan tanulságos és sokatmondó az emberi lét törékeny voltáról.